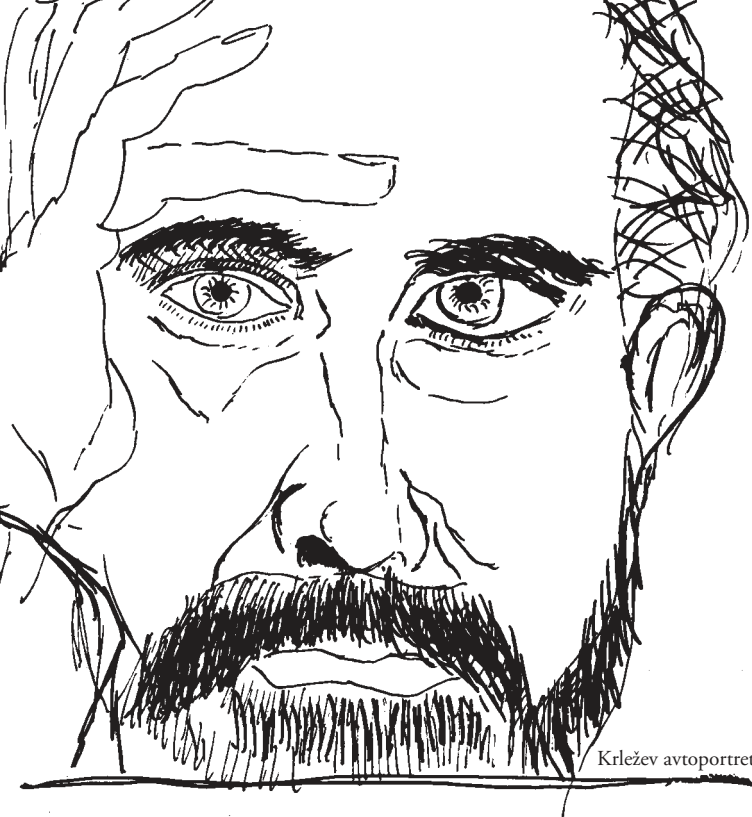

11/11/11

O kraljeviću su napisali da je "mistično lice od parskog vramena" i da je "kraljevićeva slika", koji su "kraljeviću kraljeviću" "do pada" (Družić) On je "slike Holandske" naš "kraljeviću" i naš "kraljeviću" naš bogodani "kraljeviću".

Kralježev avtoportret, 1926

MIROSLAV KRLEŽA

EVROPA DANES IN DRUGI ESEJI

Izbrala, prevedla in opombe napisala
Mica Matković

Ljubljana, 2014

SOPHIA

KAZALO

- 9 Evropa danes
- 27 Amsterdamske variacije
- 39 Nekaj besed o Heinrichu von Kleistu (1778–1811)
- 49 O pojavu Jana Panonija
- 57 Francisco José Goya y Lucientes
- 65 Pogovor o materializmu
- 83 Kako je doktor Gregor prvič v življenju srečal Hudiča
- 91 Letimo nad Panonijo
- 97 Pismo iz Koprivnice
- 113 Izlet na Madžarsko leta 1947
- 169 Ljudje potujejo
- 181 Tri dunajska pisma

- 199 Opombe k prevodu
- 229 Viri
- 231 Durđa Strsoglavec: Esejizem kot svetovni nazor (spremna beseda)

* Opombe v besedilu so Krleževe, na koncu knjige pa prevajalkine.

EVROPA DANES

Od najmračnejših ljudožerskih časov Evropa (zelo verjetno) o zvezdah, o boleznih, o življenjskih skrivnostih in vprašanjih ni nikoli vedela več, kot ve danes, in čeprav ve danes več, kot je vedela kdaj prej, hkrati dvomi o vsem, kar ve, zato danes ne ve, kaj ve, in nima pojma, kaj hoče. Evropa je danes rafinirano brezglava: po eni strani pametna kot maska proti strupenim plinom, po drugi pa slepa kot staromodna bombardna in obenem izzivalna kot kaka velemestna izložba, polna raznovrstnega in dragocenega nesmisla. Evropsko bogastvo je danes sredi vseplošnega razpada in nereda perverzno kot kletka iz suhega zlata, obrobljena z dragulji, v kateri majhni rdeče-zeleni tropski kolibriji skakljajo z ene srebrne palice na drugo, in medtem ko ta milijardna igrača stane nekaj tisoč funtov šterlingov, mimo izložbe hodijo lačni, zeleni evropski obrazi, sence nedela in brezdelja, ki umirajo od lakote, kajti namesto njih delajo stroji. Ta pasivni mimohod jetičnih senc mimo draguljarskih izložb po velemestnih ulicah je postal že literarni obrazec, dolgočasen, kot so dolgočasni vsi literarni obrazci, ki trajajo dlje kot petdeset let. A ker ti naši stradajoči someščani niso le literarni kliše in okras socialno tendenčne narave, temveč tudi življenjska stvarnost, so kontrasti med stradajočimi mimoidočimi in draguljarskimi izložbami le dokaz več, da je naša sedanja, sodobna stvarnost zaostala in bedna, neprimerno bolj zaostala kot dolgočasna literarna zaostalost prejšnjega stoletja.

»Četrto leto brezposeln, sprejemem vsako delo,« je bil napis na pločevinasti tablici, ki sem jo videl viseti okrog vratu neznanega evropskega mimoidočega, ko sem si v neki evropski draguljarski izložbi ogledoval zlato kletko, obrobljeno z dragulji. Pred to milijardno kletko je (v izložbi) s prekrizanimi tolstimi nogami sedel na blazini iz oniksa žalosten debelinko, zname-nje vzhodnjaške modrosti, kraljevi princ Buda, na cesarskem trebuhu pa sta se mu na slonokoščeni ploščici kot urna kazalca premikala dva bisera, osvetljena z zelenkastim fosfornim sijajem. Buda je postal stojalo za ure evropskih gospa, in ta srečna dežela, v kateri danes javno razstavljajo in »po ugodni ceni« sedemsto tisoč frankov prodajajo prozorno žensko torbico iz sedem tisoč sedemsto sedeminsedemdeset bisernih zrn, okovano z briljantno zaponko v obliki gada s smaragdno krono, ta srečna dežela danes leti z letječimi stroji, ki lahko nad oblake dvignejo nekaj ton dinamita. V letelih evropskih strojih danes poslušajo glasbo, srkajo oranžado, spogledujejo se v naslanjačih, prevlečenih z dragoceno kožo zverjadi, in te razsvetljene zračne ladje, oborožene z mitraljezi, plini in klicami nalezljivih bolezni, lahko še to evropsko noč kot podivjane apokaliptične sile razdejejo evropska mesta, požgejo evropske posevke in zastrupijo evropske dojenčke. Evropa danes leti z matematično natančnostjo. Potem ko je spremenila Zemljo v pravilne krožnice, katerih premeri pomenijo razdalje med posameznimi mesti, otoki in celinami, in zvedla neverjetne daljave, polne pustolovščin, na podatke dolgočasnega, vsakdanjega zrakovplovnega voznega reda, pa danes še vedno kupuje čudodelne platinaste talismane v obliki padal ali iz dragega kamenja, z reliefno podobo Matere božje iz safirjev, v modrikastem akvamarinskem ornatu z briljantnim napisom »Zaščiti nas, draga Mati božja, pred zrakoplovno nesrečo«.

Sveti Krištof je danes postal zaščitnik avtomobilov in lokomotiv, cerkve so grajene po pravilih najsodobnejšega gradbeništva iz betona in stekla, ogrevane s centralno parno kurjavo in razsvetljene z električnimi lučmi, bojišča zadnje evropske vojne so za tujce draga, prvorazredna turistična atrakcija, in danes papež kot suvereni vladar lahko napove

vojno svojim dragim sosedom in bratom v Kristusu s svojo lastno vatikansko radijsko anteno. Po evropskih veleme- stih so psi pokopani na posebnih dostojanstvenih pasjih pokopališčih in ti pasji marmorni nagrobniki stanejo nekaj sodov suhega zlata, ki ga Evropa danes hrani v podzemnih trdnjavah, do katerih je težje priti kot do Aladinovega podzemlja iz *Tisoč in ene noči*. Evropske gospe nosijo zapes- tnice z urnim mehanizmom, tako majhnim kot stekleno grahovo zrno Andersenove kraljične, ki je prebivala v stroku, v tem začaranem grahovem stročju pa kleči zelena egipčanska sfinga iz kalcita in z utripanjem svojih razsvet- ljenih oči kaže, kako teče čas. Kakor je Tula podkovala srebrno bolho, tako je tudi Evropa danes podkovala ves razum in vso pamet vseh stoletij, ko je iz vseh človeških modrosti ustvarila draguljarske izložbe, pasja pokopališča in poplavo krvi, ki se za razvedrilo tujcev spreminja v glavno turistično atrakcijo: pokopališča evropskih junakov, ki so padli za evropsko civilizacijo. Evropa, ki je vse svoje bogato znanje posvetila ženskam, tkanini, žogam in strojem, se danes premika s topovskimi cevmi in pnevmatskimi kolesi in bencinskimi kanglami in filozofijami kot žalostna prikazen, ki med toplimi tropskimi daljavami in meglenim ledenim severnim morjem ne ve, kaj naj začne, česa naj se loti in kam naj se pravzaprav odpravi, v grozi pred svojimi lastnimi utvarami, v protislovju s svojimi intimnimi lažmi, bogata kot še nikoli poprej, a prazna in dolgočasna kot izpeta gramofonska plošča.

Od vseh evropskih pojavov je danes najbolj žalostna evropska pamet. Kakor stari ariston ali pločevinasti dimnik, ki ga je podrl veter, je ta evropska pamet še vedno stara polomljena sholastična metla, s katero je sveti Tomaž pometal Gospodovo cerkev, danes pa jo pometajo evropski misleci z mikroskopi in infinitezimalnimi tehtnicami svoje žalostne tako imenovane idealistične modrosti.

Evropa si še vedno razbija trdo glavo in piše knjižure o tem, ali je materija »stvar na sebi« ali si jo le »predstavljamo« kot »stvar« in je tako »stvarna« ali je »stvarna« neodvisno od tega,

kako si jo »predstavljamo«, in medtem ko Evropa preiščuje o tem, ali je človeška misel matematika stvarnih stanj ali so stvarna stanja zgolj podobe človeških misli in matematičnih predstav, potuje v železnem oklepem tanku, uradno prepričana o svojem božanskem izvoru in vsak trenutek pripravljena, da znova zakolje dvajset milijonov svojih prebivalcev. Ko tako stoji do kolen v krvi svoje lastne klavnice, Evropa posveča nenavadno veliko pozornosti pravilnemu zapenjanju ovratnika, pogrinjanju namiznega prta, vprašanjem prticev, ostrig, rib, pravilnega vkuhanja dinj ali breskev, rastlinske hrane sploh ali slikarstva, in potem ko si je z mikroskopom pregledala vse celice možganskega tkiva in naštela kakih deset tisoč živalskih in človeških bolezni z opazovanjem življenja rastlinskih uši, premikanja zvezd in teme, ko je razparala trebuhe vsem znanim živalim, od pasje glave do radiolarijev, Evropa danes konec koncev vendarle ne ve, ali misli s svojo lastno glavo ali ne, kajti še vedno je pripravljena verjeti, da je njen način razmišljanja božanskega, nadnaravnega izvora. In ker se tako po eni strani še vedno spogleduje z nebese in božanskimi skrivnostmi, po drugi noče verjeti, da je opičja sestra, in nikakor ne dvomi o svojih nadzemeljskih dividendah, o svojih od boga blagoslovljenih mitraljezij in podmornicah.

Evropa pozna vzroke in posledice. Evropa že precej dolgo opazuje uzakonjena gibanja posameznih zemeljskih in zvezdnih vzrokov in njihovih posledic, in po odkritju nenavadno velike količine takih posameznih stvarnih vzrokov in še stvarnejših posledic Evropa patetično govori o svojem sintetičnem znanju in svojih končnih spoznanjih, hkrati pa je ves čas pripravljena, da sama sebi uniči svoje Arhimedove kroge, ko se vsaj enkrat na vsakih deset let vrne v svoje živalsko pristanje in se požene za svojim lastnim repom kot stekla opica. In medtem ko Evropa, ki je še vedno na življenjski ravni smrdljive provincialne menažerije, razpravlja o raznovrstnih metafizičnih predpostavkah o dogajanju, daje pred njimi prednost tako imenovanim božanskim resnicam in tako pozablja na staro stoletno modrost, da je človek edino merilo vseh človeških stvari in da so vse naše izkušnje in znanosti, naponi volje, dosežene lepote, resnice, laži

ter pojma dobrega in zlega izključno človeške odlike. Ljudožersko samoljubna in zverinsko grabežljiva Evropa si je izmislila svojega boga kot štiribarvno sliko nad zakonskimi posteljami beračev ali budilko na nočni omarici bogatašev: na eni takih bogataševih budilk Mati Devica igra na zlato mandolino, svetlo zelena safirna srna pa kleči pred zibelko novorojenčka, ki se je spustil z neba, da bi s svojo krvjo odrešil celotno človeštvo in bil zastavonoša tisočletnih evropskih vojn ter draguljarski okras na bogataševi, milijarderjevi nočni omarici.

Evropa se že več kot sto petdeset let zapleta v onstranska protislovja tako imenovanega »čistega uma« in premišljuje o tem, kako bi bilo, če svet sploh ne bi imel začetka in bi do te sodobne, sedanje evropske krvave stvarnosti že minila »večnost«, z njo pa že neskončna vrsta podobnih evropskih civilizacij, kakršna je ta zdajšnja, naša, danes. Če pred sedanjo evropsko stvarnostjo že obstaja neskončna vrsta takih Evrop in nam je eno ugrabil Zevs kot bivol, drugo tepta kapitalizem kot pobesneli nosorog, tretjo predstavlja šepavi sveti Lojolski, četrto vodita in ropata New York ali Al Capone, če sta Kant in Hitler le pojava, ki trajata brez začetka v neskončni vrsti variacij, potem Evropa misli, da so to dovolj prepričljivi dokazi, da je treba verjeti v večnost, v onstranske Skrivnosti in v skrajni konsekvenci tudi v samega gospoda Boga. Evropa je stoletja verjela v božjo previdnost in tako postala tipično evropska v svojih jasnovidnih in srečnih navdihih, ko je kakor Giordano Bruno dojela, da je neskončna vrsta evropskih absurdov kot filozofska misel človeka nevredna in da je mnogo večje delo premišljevali o majhnih človeških vzrokih kot onstranskih meglah in gluhonemih zvezdnih negotovostih. Tipičen evropski pojav je, da so največje evropske resnice izgovorjene pod vislicami, na moriščih, po temnicah in na golgotah, te križane in popljuvane resnice pa postanejo evropske zastave, ki stoletja plapolajo. Ponižana in popljuvana imena, s prezirom in pozitivnimi zakoni ožigosana imena, imena, ki jih je cinizem javnega mnenja poteptal kot sramotna, so evropski svetilniki, ki svetijo hvaležnim rodovom kot edino upanje v vesolju.

Fantastična in neverjetna dežela, polna draguljarskih izložb, razkošja in beračev. Čudno stanje, da dragocene in redke vrste velemestnih psov pokopavajo na marmornih pokopališčih, geniji, o katerih Evropa patetično deklamira že stoletja, pa izginjajo v brezimnih grobovih in samomorilskem obupu. Evropa je danes razkošno nočno zabavišče, v njegovih razsvetljenih akvarijih plavajo srebrne ribe za želodce evropskih sladokuscev, v marmornih bazenih pa gole zlatolase ženske za postelje evropskih sladostrastnežev. Ribe in ženske, knjige in glasbo, vere in zakone, poglede na svet in pesništvo, vse to v Evropi prodajajo za denar, kajti danes je namesto človeka moneta edino merilo, edina tehcnica in edini dokaz človeških lastnosti. Evropejke sedijo v kavarnah z živimi leopardi, z mokrimi tropskimi kačami, s kitajskimi psi in malajskimi mačkami, v krznu sibirskih in tropskih zveri, v čevljih iz krokodilje kože, skopane v vodi, ki diši po kanadski omoriki, lokomotive, s katerimi potuje Evropa, pa poganja brazilska kava. Evropski stroji delajo in ustvarjajo štiriindvajset ur na dan, in danes, ko je evropska materialna kultura večja kot kdaj prej, ko ve Evropa več, kot je vedela kdaj prej, danes se intelektualna Evropa dolgočasi. Otopela je, slika kitare, pipe in steklenice na kockastih prtih, kadi angleški tobak in igra bridž, črnska glasba pa je edini lajtmotiv žalostne evropske ljubezni. Evropa se je danes poneumila kot stara brezozoba devica in frajla narednica Vojske odrešitve, po radijskih aparatih poslušá prenose nogometnih tekem, in medtem ko stroji proizvajajo neskončne količine materialnih dobrin, njeni brezposelni prebivalci stradajo. S kavo poganjajo lokomotive, mleko zlivajo po tleh, pridelek pa požigajo, saj imajo preveč kave in mleka in žita. Stroji delajo brezglavo in upravljajo borzne tečaje, bančne posle, železniške mreže, hidrocentrale, petrolej in žito, stroji delajo vse hitreje in vse bolj brezglavo, Evropa grmadi blago in bedo vse bolj neodgovorno in to množenje rekordov, olimpijskih uspehov, knjig, žalosti, lakote, smrti in blagostanja, to kopičenje kontrastov med razkošjem in trpljenjem in vse mračnejšimi nesrečami, ta sedanja pijana evropska vožnja brez smeri v času in prostoru, vse to je zdaj vprašanje, ki je iz dneva v dan vse usodnejše.

Kakih trideset narodov potuje danes po Evropi in vsak od njih v roki nosi stekleno lilijo svoje narodne nedolžnosti. Vsak posamezen vase zaljubljen narod se pomika naprej s pogledom, uprtim v svojo tako imenovano narodno preteklost, kakor Dantejevi krivi preroki z obrazom, zasukanim proti zadnjici v dvajsetem spevu *Pekla*:

[...]

ché da le reni era tornato 'l volto,
e in dietro venir li convenia,
perché 'l veder dinanzi era lor tolto.
Forse per forza già di parlasia
si travolse così alcun del tutto;
ma io nol vidi, né credo che sia.
Se Dio ti lasci, lettor, prender frutto
di tua lezione, or pensa per te stesso
com' io potea tener lo viso asciutto,
quando la nostra imagine di presso
vidi sì torta, che 'l pianto de li occhi
le natiche bagnava per lo fesso.¹

1 Obraz nazaj obračajo prek ledij
in ritenski gredo tam cele gruče,
ker za naprej so vzeti jim pogledi.
Ne vem, morda kdaj mrtvoud zasuče
takole vrat, a videl takšnih bitij
še nisem in ne verjem v to naključje.
Če Bog pusti moj nauk ti obroditi,
o bralec, zmisli sam, kako mi veka
se mogla solz tedaj je ubraniti,
ko videl sem od blizu lik človeka
zavit tako, da potok neprestani
jim solz po špranji zadnjice odteka!

(Dante Alighieri, *Božanska komedija, Pekel*, Mohorjeva družba, Celje, 2005,
str. 167–168, prev. Andrej Capuder.)

Medtem ko opazujejo krvave shakespearevske prizore in umore na odru svojih narodnih zgodovinskih gledališč, z obrazom in spomini in vzgojo in cerkveno tradicijo in ustnim ter pisnim izročilom in običaji in zakoni zasukani proti preteklosti, se evropski narodi premikajo v slepih sprevodih po ulicah svoje zgodovinske slave, ki jih vsakič končajo monumentalni slavoloki, veličastne in slavne zgradbe, pod lokom katerih spijo narodne slave svoje znane gluhtoneme tisočletne zgodovinske sanje.

Tudi danes evropski narodi hodijo pred svojimi narodnimi metafizičnimi apoteozami, a trezno opazovati ta sprevod, ki gre mimo, tuli, prižiga bakle in časopisne članke svojih vznesenosti ter rožlja z orožjem, je za spodobne evropske možgane znan prizor, hkrati pa precej nezanimiv in oguljen kot kako dolgočasno poglavje iz Cezarjevih *Galskih vojn*.

Evropski narodi hodijo mimo v zgodovinskih defilejih, kot da bi kdo po celinah raztresel polne škatle otroških svinčenih soldatov, in medtem ko si nad razbeljeno retorto Faust razbija glavo z evropskimi dilemami, ali je treba verjeti ali želeči, biti ali ne biti, doživeti ali vedeti, ko v evropskih možganih kot v alkimističnih pivnicah vrejo osnovna nerešena vprašanja o razmerju med subjektom in objektom, o absolutnem in relativnem, se evropski narodi s svojimi svinčenimi igračami igrajo vojne in ta otročji vik in krik v Evropi nepretrgano traja že sedemdeset tisoč let. Glas tega evropskega otroškega bobna je glasnejši od Platona in Kanta, po katedrah stare cerkvene papige razglašajo svoje apriorne izmišljotine, defile evropskih narodov pa poteka po vseh evropskih ulicah in v vse smeri, v temeljnem protislovju z vsemi pravili evropske pameti, vendar z božjim blagoslovom in najboljšimi željami evropskih krščanskih škofov. Evropa tehta, raziskuje in meri vzroke in posledice, Evropa premišljuje o tem, da je življenje velika količina nečesa, kar slišimo, vidimo in tipamo, Evropa razčlenjuje človekovo telesno zgradbo in živčni sistem z najsubtilnejšimi analizami čutil, evropski narodi pa defilirajo v oklepah in čeladah, s plinskimi maskami in v kavčuku, kot piloti, potapljači in kot zrakoplovci, oboroženi s smrtonosnimi cevmi in okrašeni

z rdeče pobarvanim nojevim perjem, ogrnjeni z gardističnimi sentištivanskimi leopardjimi krzni, pokriti s kučmami iz medvedjega kožuha, britanskimi in pruskimi junkerskimi mrtvaškimi lobanjami kot znamenjem huzarskih regimentov smrti.

In medtem ko Evropa piše knjige o pojmu dobrega in zlega pri človeku, o njegovi dejavnosti in problemih koristnega in naprednega ter razvoju skupnih interesov, ko sodobna nevrofiziologija razlaga sedanjo stvarnost kot utripanje življenjskih, telesnih in tako imenovanih »psiholoških, duševnih« sil, pa te analize čutil in ta spekter »duševnega« potapljanja v neznane in živalske globine človeške misli in strasti, vse te zadnje evropske rezultate teptajo bobnajoče svinčene otroške igrače, okrašene s konjskimi repi in živalskimi krzni, s piščalmi in bobni, na konjih in oslih, konjeniška kopita teptajo Arhimedovo geometrijo in glas evropskih vojaških trobent doni v resni in dostojanstveni tišini sedanje evropske misli.

Skozi evropska stoletja hodijo helenski hopliti in falangisti ter madžarski honvedi, antični pračarji in metalci, strelci, križarji, pirotehniki in vitezi, habsburški feldvebli in rimski triarji, švabski landsknehti in cesarjevi centurioni, švicarji in kondotjerji, hladnokrvni maršali in vojskovodje šahisti, ki jih je Jack London okrutno imenoval »inženirji smrti«, otopeli angleški lordi z dunhillom med zobmi, ki so klali po sudanskih mesečinah in himalajskih ledenikih, po flandrijskih nižinah in debelem sivem ledenem morju, evropski otroci pa se v ljudskih šolah na pamet gulijo njihove generalske, legendarne življenjepise in sanjajo o njihovih nadzemeljskih zmagah kot o bengaličnih, grških in carigrajskih ognjih. V neskončnih sprevodih bobnajo in trobijo fizilirji s kremenjačami, pešaki s Hotchkissovimi mitraljezi in ti neskončni bataljoni lovcev in domobrancev, izvidnikov in vohunov, svobodnjakov in gardistov, te brezimne, mogočne in nepregledne procesije evropskih pešakov bobnajo, hodijo in pešaćijo po Evropi že sedem tisoč let, vedno med istimi mesti, vedno v isto smer, na Ren in okrog Rena, čez Donavo in Jadran, okrog Karpatov in Velebita, od Visle do Labe, od Marne do Madrida, in vedno tako, med Nürnbergom in Sedanom, Waterloojem, Wagramom in Skopjem,

Evropa tisočletja hodi in se vrti okrog istih dimnikov ter krvavi kot ranjena hijena v enem in istem zaprtem krogu za iste plotove in iste gnojnice. Evropa se smrtno ranjena prestopa na istem mestu sto petnajst korakov na minuto po pravilih mednarodnih pehotnih reglementov, če pa bi se že na začetku napotila v določeno smer, bi človeštvo že pred tri tisoč leti prispelo do prvih zvezd, o katerih evropska lirika sanja že nekaj tisoč let. Evropski gardisti in huzarji, ki pa bolj sanjajo o podčastniških zvezdah, s svojim bogatim nakitom iz labodjega perja in okrasjem iz raznobarnega blaga, laka, niklja in usnja, s svojimi čeladami, šlemi, perjanicami in čakami, z nabojnicami in manlihericami, z bobni in lafetami hodijo v glasnih defilejih po Evropi kakor po dvorišču stare kasarne, v kateri je vladal Friderik Veliki, ko je Kant v njej pisal svojo utopijo o večnem miru, danes, sto trideset let po Kantu, pa v njej sedi gospod kancler Hitler.

V Evropi obstajajo individualno-psihološki in duševno-analitični psihofizični zavodi, v katerih znanstveniki raziskujejo moč vonja, delovanje barv, srčne utripe, v tej deželi delujejo številne zvezdarne, evropske knjižnice pa ljubosumno hranijo rezultate tisočletne znanosti, in medtem ko sedemdeset tisoč kipov ponosno priča o zgodovini evropske pameti, med temi teleskopi in svetilniki, med temi slavnimi spomeniki in piramidami knjig hodijo in igrajo kapelniki, tamburji, godci in trobentači, stopajo sanitete in ranocelniki, bobnijo elitne čete tirailleurjev in voltigeurjev, fizilirjev in mušketirjev, grenadirjev in alpincev, bersaljerjev in plemenitih vitezov karabinjerjev. Topotajo konjske podkve pod lesketajočimi se oklepi kirasirjev, evropska tla se tresejo pod konjskim patosom dragoncev, huzarjev in ulancev, pomika se gozd kopij na težkih belgijskih kobilah, ženketajo sablje ob bokih plemenite arabske pasme, evropski narodi prenašajo zastave, donijo trobente, grmijo topovi, gorijo požari, Evropa oblega samo sebe, Evropa ubija samo sebe in koplje podzemne rove pod svojo lastno trdnjavo že tisočletja. Trobentači berlinske Garde du Corps, Chasseurs d'Afrique, Chasseurs à cheval, vitezi dunajske telesne straže in vitezi Arcièrenleibgarde, štajerski vitezi in baroni, zeleni dol-

mani Life Guards, čelade Dragoon Guards in Royal Dragoons, sivi in megleni šinjeli Royal Scots Greys, vse te evropske vrste konjenice in pehote, topniške skupine in brigade, divizije in množice, kolone in cevi, lafete, kalibri in strelivo, vsi potujejo, grmijo, igrajo, bobnajo, hodijo od alpskih ledenikov do bombajske mesečine z rdečim perjem in modrimi kokardami, s trikotnimi klobuki in čakami, okrašeni z zlatom in obšiti z resami, galonirani, zlikani, zloščeni, obriti in za smrt skopani evropski državljani, ki tako umirajo, nedolžni kot kokoši, že tisočletja. Rožljajo konjske verige, škripajo nova dišeča sedla, kadi se iz živalskih nozdrvi, topovi brenčijo kot čmrlji, grmijo bombarde, prasketajo karteče, pokajo možnarji in katapulti, iz zraka padajo bombe, valijo se strupeni plini, gorijo celotne pokrajine, donijo pehotni škornji, grmijo podkovani kundaki, bleščijo se gole izdrte sablje, mimo hodijo saperji, pionirji, inženirji, intendanti, tehnično osebje v oklepni vozilih, v diližansah in v salonskih pulmanih, tanki se premikajo kot predpotopne želve, v zrak letijo skladišča smodnika, sena in žita, blaga in premoga. Evropa bobna in uničuje svoje lastno bogastvo že tisočletja. Evropa, dekadentna, wildovska, z zlatimi nitmi pretkana gobelinska dežela, ki uživa v odtenkih samoglasnikov in v bizarnih sinkopah posameznih glasov, ta smešna dežela kolorizma in lirike, glasbe in znanosti in tisočletne ljubezni do bližnjega, Evropa žene svoje lastne narode v svetopisemsko krvoločne spopade kakor zblazneli prometnik, ki trideset tisoč vlakov usmeri na eno železniško progo v dve nasprotni smeri, in uživa v blaznem trku nezaslišane katastrofe, ki je po evropski logiki v vsakem primeru neizogibna, pomembno je le, da vojne bilance izkažejo predpisane dobičke.

Kakor se po naravnih zakonih spreminjajo letni časi, tako se tudi moda v Evropi zamenja vsako desetletje, zato je tudi vprašanje evropske oborožitve v resnici le nekakšna modna prevara, kakor je vprašanje oblike krinoline, mufa ali ženskega klobuka.

Dvoboji vitezov konjenikov na srednjeveških turnirjih so se danes preselili na višino dva tisoč metrov, namesto staromodne rimske in renesančne konjenice pa danes po bojnih poljih

delujejo dizelski motorji. Tehnika je danes edino evropsko upanje in povsem enako nalogo, kakršno so v rimskem času imeli železni bojni ovni (ariete), oklepne želve (testudo), premične kolibe (vineae) in oblegovalni stolpi (turres), danes na modernem bojišču opravljajo oklepni tanki iz dvaintrideset ton patenta in tržnega sistema podjetja Vickers s 142 odstotki čistega dobička. Po čem se Cezarjeva balista razlikuje od sedanjega, sodobnega najmodernejšega minometa in ali niso katapulti, s katerimi so Rimljani razdejali Kartagino, identični z aeroplanskimi katapulti na kateri koli mednarodni oklepnici nad trideset tisoč ton? Cezar je bil prav tak vojni liferant in proizvajalec katapultov, kakršna sta danes Krupp in Schneider. Rimske legije, kohorte, manipli in centurije so današnji evropski regimenti, bataljoni, stotnije in vodi mednarodne pehote, rimski strelski jarki, volčje jame, prsobrani in okopi pa še danes obstajajo v Evropi, kakor so obstajali že pred dvema tisočletjema. Jezik rimskega vojaškega reglementa, blokade in obleganja (obsidio, oppugnatio), naskoki in podzemni rovi (expugnatio, cuniculi), znaki trobent (tuba) in rogov (lituus), vojaška prtljaga in transporti, vprežna živina polkovnega prateža (iumenta), vse to je še vedno evropska stvarnost; kakor so rimske legije s sabo v boj vodile kozličke in srne, koze in kunce, tako imajo tudi današnji angleški polki svoje polkovne maskote, bele koze, golobe, pse, kanarčke in miši.

Da so ljudi v srednjem veku polivali z oljem, danes pa z gorečim plinom, je bolj stvar tehnike kot okusa, ki se je v neskončno dolgih stoletjih v kriminalnem smislu spremenil komajda za eno volčjo dlako. Evropa (torej) svojo evropsko dlako menja, katapultov in balist in sto dvainštirideset odstotkov čistega dobička pa ne da, kajti tak način vojskovanja je podlaga evropskega idealističnega svetovnega nazora, katerega prva in glavna predpostavka je, da je bog človeka ustvaril po svoji podobi. Katapulti in bobni kot večno resnični apriorni pojmi o dobrem in lepem so osnova evropskega moralnega zakona, ki je v naših dušah ukoreninjen že od začetka.

Žalostno je opazovati Evropo, ki hodi mimo s svojo glasbo, verskimi prazniki, zastavami in bobni, razmišljati približno na

način, ki sem vam ga imel čast predstaviti v uvodu, biti mimo-idoči in gledalec, pasiven, kontemplativen, sam sebi in pred sabo odgovoren, hkrati pa nemočen in sentimentalni, kakor so nemočni in sentimentalni vsi evropski prebivalci, ki o Evropi razmišljajo z enako resignacijo, s kakršno so v Atenah in Rimu o propadu antičnega cesarstva razmišljali mediteranski skeptiki.

Stojim tako sredi nekega zahodnoevropskega velemesta in opazujem Evropo, ki defilira s svojimi baterijami in tanki, z mladimi in s konjsko krvjo prepojenimi eskadroni, z veselimi rdečimi trobentači, v oblakih vonja po hlevu in juhti, častniških mazilih in smodniku, to mlado, še vedno zdravo in zmagovito Evropo, ki po veselju jezdi na svojem belem, divjem, olimpijskem biku kot vladarica oceanov, ledenikov in daljnih celin. Mimo hodijo neskončne čete, igrajo in bobnajo strnjene, vitke, drzne, mlade falange deškega mesa, okrog tega defileja pa šumi evropska velemestna ulica. Mlade nasmejane ženske z gladko počesanimi svetlimi, platinasto pobarvanimi (kot slama rumenimi) lasmi, z leopardi, volčjaki in majhnimi kitajskimi psi (svojimi javnimi ljubljenci) v naročju. Pastelno modro blago s polarnimi lisicami, ženske in otroci, matere in sestre vzklikajo, se smejejo in pozdravljajo čete z ruticami, kokardami, trobojnicami in marjeticami. Ulica ploska, dviguje klobuke v pozdrav zastavam, ulica vzklika in odobrava, mali dečki v skavtskih uniformah, sestre pomočnice z rdečimi križi, majorke in narednice Vojske odrešitve, vsi zbirajo prispevke za evropsko ljubezen do bližnjega, žvenketajo s hranilnički in pušicami, ulica se premika, veseli, ljudstvo se smeje in zabava, zahteva kruha in iger, zrakoplove, zastave in glasbo, Evropa je še vedno poganska in nori po semnjih, proščenjih in cerkvenih praznikih, od začetka povsem ravnodušna do vsega, kar ni spol, meso ali kri.

Med draguljarskimi izložbami, vodometi in drevoredi, med marmornimi stavbami, polnimi krilatih bronastih konjev, bikov in levov, pod spomeniki evropskim genijem z retortami in harfami se vali evropska ulica, prodaja časopise, igra na harmoniko, klopoče s klopotci, izklicuje blago, evropske vojske pa hodijo mimo s svojimi cerkvenimi svetniki, s kralji v oklepih,

mučeniki in zastavami; zadržujem dih in gledam to človeško poplavo, tedaj pa opazim, da poleg mene stoji nenavadno bled človek v črni pelerini. V staromodni, boemski opravi, z upadlimi očmi in brado me spominja na Petófijevega Apostola iz osemindesetega, morda pa je Childe Harold ali Onjegin ali Mickiewicz, ko je pisal svoj *Przeгляд wojska?* Privid in pustolovec, vitez potepuh, zvezdoslovec ali prikazen, ta človek se mi je ironično smehljaj, in kakor da bi uganil mojo najbolj skrito misel, je zaupno stopil k meni in me vprašal, ali vem, kaj je treba ukreniti, da Evropa končno preneha zganjati ta svoj pettisočletni otročji vik in krik. Ne da bi počakal na moj odgovor, je neznanec spregovoril mirno in prepričljivo, meni pa se je zdelo, da je od vsega tega z dušo, z mislimi in celo z občutki odmaknjen, prav vzvišen nad tem vulgarnim bobnanjem in da je povsem brezbrizen do tega zemeljskega premikanja, kakor da zemljo opazuje iz velike zvezdne daljave.

Glas mu je zvenel tiho in mirno, bil je tipičen glas nevrastnika, ki si predstavlja, da je moč njegovih misli močnejša od vsakršnega grmenja bobnov.

»O tem premišlujem že precej dolgo, gospod, in mislim, da bi morali prepovedati bobnanje; Evropa se bo rešila vojne nevarnosti tistega dne, ko bo prepovedala boben. Poglejte, prosim, tistega bledega starca s slonokoščeno palico, ki maha s cilindrom in je z eno nogo že v grobu. Edinega sina je izgubil v Flandriji, boben pa tega pokojnika hipnotizira, da se premika po taktu te peklenške glasbe kot Galvanijeve žaba. Poglejte, prosim, in bodite pozorni na to, kako kobile strižejo z ušesi! Zaradi bobna trepetajo živci v konjskih glavah! Bral sem, da je v pragozdovih v Kongu grozljivo poslušati grmenje ljudožerskih bobnov v daljavi! Odkar so belgijske oblasti v Kongu prepovedale bobnanje, v zadnjem času opazajo občutno upadanje kanibalizma.«

»Ali je to zares statistično dokazano?«

»Ne vem. To je le poezija. Sanjati je moj državljanski poklic, kajti jaz sem pesnik. Toda o tem, da je boben največji sovražnik človeštva, že dolgo sanjam in mislim, da se ne motim. Poglejte, prosim, tistega človeka v vozičku z gumijastimi kolesi. Stood-

stotni invalid je. Odrezali so mu obe nogi in obe roki in ga oslepili, ta razparana človeška vreča, ta slepi premični drob pa se zadovoljno smeje, ker ga je omamilo bobnanje. Tudi sam občutim, kadar bobnajo okrog mene, da mi kipi kri v žilah in mi pohaja možganska moč; človek je po pragozdovih predolgo grizel jaguarjem vratove, da bi se mogel odpovedati vsemu temnemu in zverinskemu v sebi, in to ga je v skrajni konsekvenci tudi naredilo za človeka. Boben je brez dvoma opičji izum. S to danes povsem brezpredmetno pasjo ali kravjo kožo je gola in nemočna tropska opica po pragozdovih strašila mačke in kače, in kakor se je zgodilo z vsemi temi bednimi opičjimi izumi, je tudi boben pozneje človeku zrasel čez glavo in mu zavladal. Človek si je tako izmislil boga, zdaj pa že stoletja kleči pred njim. Človek je iz blata izbrskal zlato, zdaj pa ta brezpredmetna kovina vlada njegovim nazorom in prepričanjem. Človek si je izmislil stroje, danes pa stroji vladajo njemu, namesto da bi bilo ravno obratno! A verjemite mi, dragi moj, danes je od vseh teh izumov boben najbolj brezpredmeten, bolj kot bog, zlato in stroj, in bi ga morali nujno odstaviti z dnevnega reda, in sicer takoj, v tem trenutku!«

Govoril je tiho, vzvišen nad vsakim še tako majhnim dvomom, da morda le ni vse čisto tako, kot se njemu zdi, in verjel sem vsaki njegovi besedi.

Gledala sva evropske čete; pred gozdom golih nožev, sabelj, kopij in mečev, pred geometrijsko pravilnimi kvadrati posameznih četnih formacij so se na vitkonogih angleških konjih karamelno svetle barve (povsem svetle kot melanj), okrašeni s sabretachi in kartušami, počasi premikali maršali in generalisimi evropskih armad in kot dostojanstveni bronasti spomeniki v rokah držali simbole svoje časti, meče in maršalske palice.

Razburil in vznemiril me je patos golega noža (ki Evropi vlada že stoletja). Razburile so me neizmerne zvezde in trakovi in okraski na teh maršalskih frakih, ki so jih krojači po današnjih blatnih strelskih jarkih spodrezali kot goskam peruti, da so te obrezane baročne oprave videti kot rjave srajce rudarskih delavcev, s temi neskončnimi baročnimi križci in

odlikovanji pa pomenijo (najmanj) modno krojaški nesporazum in nasprotovanje najosnovnejšim temeljem nekega za silo vendarle skladnega okusa, skratka razburil me je ta semenjski nesmisel, zato sem začel temperamentno preklinjati našo usodo, da smo se rodili v tem neokusnem peklu.

Tudi tokrat je le vzvišeno opazoval moje razburjanje.

»Vaše razburjanje je povsem plitvo in neutemeljeno! To vprašanje je treba opazovati z višjega, bolj človeškega stališča! Ta stara protinasta gospoda, ti veliki trebuhi z začetnimi znaki sladkorne bolezni, žolčnega kamna in neprehodnosti črevesa, ti slavni zgodovinski evropski vojskovodje, katerih nosovi so sklerotično rdeči, to niso nikakršni Colleoni niti Gattamelate! Galonirani so kot vratarji pred vhodi v prvorazredne hotele, in poglejte, prosim, kako se nadušljivo in nespretno presedajo v svojih novih sedlih! Ni udobno s stopetkilogramskim trebuhom in zlato žilo sedeti na kobili in oblegati Magdeburg! Stojijo pred vrati hotelov, v katerih prebivajo tisti nevidni, brezimni, tisti, zaradi katerih se že stoletja dogajajo vse te evropske fanfaronade in operete. Bonaparte, na primer, prepričan je bil, da je obrzdal Evropo kot svojo kobilo, bil pa je galonirani chambrière v tuji predsobi kakor vsi ti Wallensteini in Evgeni, Turenni in Bernadotti! Prav to je tragika tega cesaromanskega poklica; da so ti maršali, ki stojijo kot straža pred vrati hotelov, v katerih prebivajo drugi, subjektivno prepričani, da vladajo svetu, v resnici pa opravljajo funkcijo navadnih vratarjev, nameščenih zaradi tujega udobja.«

»Kdo pa prebiva v teh vaših tako imenovanih prvorazrednih hotelih?«

»Vi bogme ne, dragi moj!«

»Pa vi?«

»Jaz pa, seveda, še manj, kako neumno vprašanje! Ime mi je bilo Giordano Bruno, sežgali so me na grmadi, ko sem po njihovem spodobno izdihnil kot ugleden veleposestnik in bogataš Voltaire, so me trikrat vrgli iz groba. Prikazal sem se v tej norišnici kot Bakunin, pa so me do smrti preganjali kot steklega psa, kot Hercen ali Mickiewicz ali Chopin pa sem umrl v izgnanstvu zaradi ovidijske žalosti za domačim krajem.

Poteptali so me kot Petófija, kot prezrti Jud Heine pa sem še danes nemška sramota. Zaklali so me kot Landauerja, moje lordsko ime Byron pa je nespodobno glasno izustiti v krogih torijcev vse do današnjega dne. Dušo sem izročil hudiču kot paralizik Baudelaire, kot Verlaine pa sem pisal himne Materi božji, a mi tudi to ni pomagalo. Kljub temu so me vtaknili v luknjo in ožigosali zaradi mojega nemoralnega življenja. Pobegnil sem v tropsko mrzlico kot Rimbaud, med Polinezijce na Tahiti kot Gauguin, med mužike kot Tolstoj, v norišnico kot van Gogh, zdaj pa stojim tu in opazujem te evropske zmagovite defileje in ne verjamem, da bo to načelno vprašanje evropske civilizacije rešila Njegova Ekscelenca maršal von Iks und Ipsilon. Ta gospoda maršali torej ne čuvajo mene, temveč tisto drugo gospodo, tisto nevidno, problematično gospodo, anonimne evropske predstavnike, ki jim ne pripadava ne vi ne jaz, tisti fantomi, zaradi katerih so padale Kartagine in Carigradi, so vedno odsotni in niso nikoli navzoči na nobenih javnih prireditvah. Niti v parlamentih, niti na vojaških proslavah, niti v bitkah.«

Ta staromodni privid iz osemindesetega me je s svojim govorjenjem o nevidnih prikaznih in evropskih fantomih popolnoma zbegal. Že od nekdaj sem verjel, da je Evropa precejšnja norišnica, a da se z njo igrajo nevidni fantomi kot z otroško igračo, se mi je vendarle zdelo pretirano.

»Ni vse čisto tako, kakor vi mislite. Zdi se mi, da vendarle na vse gledate za odtenek preveč bizarno. Lirsko pretiravanje, navsezadnje ste tudi sami priznali, da je pesniško pretiravanje vaš glavni državljanski poklic!«

»Dragi moj, s takimi provincialnimi golobi (kakršni ste vi) se je precej težko inteligentno pogovarjati! Ali ste v tisti izložbi opazili zlato kletko za dva tisoč funtov?«

»Sem!«

»Pa tisto ogrlico za sedemsto sedemdeset tisoč frankov?«

»Sem!«

»Pa tisto biserno zapestnico z urnim mehanizmom, majhnim kot grah?«

»Sem!«

»Pa šestindvajset milijonov grobov med Karpati in Renom?«

»Sem!«

»Vidite! Tisti fantomi, ki so z vsakim evropskim vojaškim pokopališčem zaslužili šestindvajset tisoč frankov, svojim priležnicam kupujejo majhne brazilske kolibrije v zlatih kletkah in ogrlice za sedemsto sedeminsedemdeset tisoč frankov. Pozimi so v Asuanu in pod piramidami, poleti na Spitzbergih, kvartajo na Rivieri, in kot so jih včeraj nosili v zlatih nosilnicah, danes potujejo v svojih limuzinah s spuščeni zastori. A ti sprevodi v pisanih cunjah, ti bobni in vojskovodje, ti slavni maršali in z lovorom ovenčani topovi, vse to stoji in učinkuje kot uniformirano in relativno slabo plačano osebje pred vrati hotela, v katerem so ti evropski fantomi gostje, medtem ko se selijo po podnebjih in celinah kot ptice selivke. Vi in jaz pa ... midva sva pokvarjenca, nemoralna in razdiralna tipa, vlomilca, ki ju je treba uničiti. Kdor ne verjame v nadnaravni izvor gasilske čelade z rdečim konjskim repom, je vlomilec in mračen človek in ga je treba brezpogojno poteptati. Kdor tisočletne evropske svetinje izpostavlja posmehu, tako da njihove razcapane podloge preobrača kot stare rokave, kdor nelogične laži postavlja na glavo kot stavke brez smisla, ta nima spoštovanja do sijaja moralne avtoritete in ga je treba poteptati, ker je sin pekla in kaosa in ogroža današnjo popolno evropsko harmonijo!«

Bobni so bobnali in trobente so igrale, mimo so hodili konjeniki z zlatimi čeladami in rdečimi konjskimi repi, človek v črni pelerini pa je izginil v valovanju množice. Razblinil se je kot neizgovorjena beseda in težek vzdihljaj v sanjah, svinčenih kot mlinski kamen, ki visi okrog vratu smrtnih grešnikov. Kakor spomin na nekoč nekje davno pozabljeni verz, tako je izginil ta moj neznanec, in danes se ne spomnim več, ali sem vse le sanjal ali se mi je ta senca prikazala kot privid, kakršen se prikaže utrujenim ljudem.

Zbirka *Previharimo vibarje*, V. knjiga

Miroslav Krleža

EVROPA DANES IN DRUGI ESEJI

- Izbor, prevod in opombe:* Mica Matković
Izdala in založila: Založba Sophia
Odgovorna urednica: Tanja Velagić
Spremna beseda: Đurda Strsoglavec
Jezikovni pregled: Simona Ana Radež
Oblikovanje in prelom: Tomaž Perme, Kinetik
Tisk: Matformat, Ljubljana, 1. natis
Naklada: 500 izvodov

Knjiga je izšla s podporo Javne agencije za knjigo Republike Slovenije in ustanove Traduki, literarne mreže, katere člani so Ministrstvo za evropske in mednarodne zadeve Republike Avstrije, Ministrstvo za zunanje zadeve Zvezne republike Nemčije, Švicarska kulturna fundacija Pro Helvetia, KulturKontakt Austria, Goethe-Institut, Javna agencija za knjigo Republike Slovenije, Ministrstvo za kulturo Republike Hrvaške, Resor za kulturo Vlade Kneževine Liechtenstein, Kulturna fundacija Liechtenstein, Ministrstvo za kulturo Republike Albanije, Ministrstvo za kulturo in informiranje Republike Srbije in fundacija S. Fischer Stiftung.

traduki ^T

- © *izvirnih besedil:* Hrvaška akademija znanosti in umetnosti
© *avtoportreta Miroslava Krleže:* Leksikografski zavod Miroslava Krleže
© *slovenske izdaje:* Založba Sophia, 2014
Naslov izdajatelja: Einspielerjeva ulica 6, 1001 Ljubljana, p. p. 2691
Spletne strani: www.zalozba-sophia.si

Posebej hvala Nadi Mariji Grošelj, Stanki Hrustelj, Marku Kržanu, Marku Ličini in Davidu Osmaku ter Katarini Turkelj in Brunu Kragiću iz Leksikografskega zavoda Miroslava Krleže ter Andreju Lovšinu iz ustanove Traduki.